

تحلیل تربیت جنسی اسلامی ادراک‌شده والدین شهر قم؛ یک مطالعه کیفی

مصطفی خوشخرام رودم‌عجنی / دانشجوی دکتری روان‌شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^ع

m.khoshkharam94@gmail.com

دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۰۲ - پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۱۷

چکیده

این پژوهش با هدف تحلیل تربیت جنسی اسلامی ادراک‌شده والدین انجام شد. این مطالعه، با رویکرد تحقیق کیفی و با روش تحلیل مضمون (تماتیک) انجام شد؛ از طریق مصاحبه‌ای نیمه ساختاریافته و با نمونه‌گیری هدفمند، جمع‌آوری داده‌ها، توسط هشت والد انجام شد و با اشباع اطلاعات، به همین مقدار اکتفا شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها، به‌طور مستمر همزمان با جمع‌آوری داده‌ها و به‌صورت مقایسه‌ای انجام گردید. طی فرایند تحلیل داده‌ها و پس از مشخص شدن کدها، چهار مضمون فراگیر (ماهیت، نیاز، آموزش و پرورش) و سیزده مضمون سازمان‌دهنده مشخص شدند. این مضمون‌ها، بیانگر تربیت جنسی اسلامی از دیدگاه والدین مسلمان شهر قم می‌باشد. طبق نتایج این پژوهش، والدین تربیت جنسی را با آموزش جنسی متفاوت دانسته و ضرورت تربیت جنسی را غیرقابل انکار دانسته، معتقدند که تربیت جنسی از سال‌های اولیه کودکی شروع می‌شود، افزون بر اینکه، آموزش مسائل خاص جنسی را برای کودکان مضر و ضد آموزش دانسته، بر پیشگیری از انحرافات جنسی از سنین پایین تأکید می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: تربیت جنسی، آموزش، تربیت جنسی اسلامی، منابع اسلامی، مطالعه کیفی.

مقدمه

جامعهٔ امروزی دچار تحولات اساسی در ساختار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شده و با رشد فناوری، تحولاتی بنیادین در زندگی بشر ایجاد شده است. امروزه چرخه‌های صنعت، تجارت، سیاست و بهداشت، بدون آموزش و تربیت، از حرکت باز می‌ایستند. از این رو، در جهان نوین بحث از بودن یا نبودن آموزش و تربیت جایگاهی ندارد، بلکه دغدغهٔ همه، چگونگی بودن آن است.

یکی از تغییرات مهم و مسئله‌ساز در طول زندگی، که شامل کنجکاوای کودکان و نوجوانان بوده، رشد جنسی است. کودکان و نوجوانان می‌خواهند دربارهٔ اندام‌های آمیزشی، هویت جنسی، تغییرات دوران بلوغ و... اطلاعات کسب کنند. بنابراین، خانواده‌ها نقشی سازنده در روشن‌سازی نوجوانان دارند تا بدین طریق، وی را از تجارب انحرافی بازدارند ولی خانواده‌ها به آن اهمیتی نمی‌دهند (دبس، ۱۳۵۶، ص ۸۰).

رفتارهای جنسی خارج از چارچوب ازدواج زنا بوده، به‌عنوان امری نکوهیده، زناکار را محروم از شرف می‌دانستند (ارسطو، ۱۳۸۱، ص ۶۶). افزون بر اینکه، فرهنگ به‌عنوان زمینه‌ای برای تربیت جنسی محسوب می‌شد. زیرا شکل‌های عینی نزدیکی جنسی، ازدواج و تأهل بر اثر تفاوت فرهنگی دگرگون می‌شود (مالینوفسکی، ۱۳۵۲، ص ۱۹۹). در نهایت، با توجه به اصول اخلاق جنسی قدیم، هرگونه رابطه‌ای خارج از چارچوب ازدواج، پرده‌داری و خلاف عفت محسوب می‌شد. *راسل*، با اصول اخلاق جنسی نوین، گوی سبقت را از همه ربود و هیچ محدودیت اخلاقی در تربیت اخلاقی قائل نیست و برهنگی را توصیه می‌کند که این باور، خلاف فطرت انسانی است. در نتیجه، اولین گزاره‌ها، برای تشکیل نگرشی نوین دربارهٔ آموزش جنسی شکل گرفت.

با نگرانی‌هایی که دربارهٔ گسترش ایدز در کشورهای مختلف به وجود آمده بود، مطالعات در مورد جلوگیری از این پدیده، با استفاده از مسئله آموزش جنسی افزایش یافت. برای توسعه آموزش جنسی، در سال ۲۰۰۷، سازمان ملل شروع به مطالعه و تدوین رهنمودهایی کرد که سرانجام در روز جهانی ایدز در سال ۲۰۰۹، بعد از دو سال منتشر شد (آن. ل، راسموسن. م. ل، ۲۰۱۷، ص ۵۶).

روس (Rus) (۲۰۰۰)، اذعان می‌کند که درصد بالایی از معلمان (۷۰٪)، معتقدند که آموزش ایدز و راه‌های انتقال آن باید در برنامه درسی دوره ابتدایی گنجانده شود.

کودکان و نوجوانان در آموزش جنسی، دارای حقی هستند و این حق از طریق کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل تحقق می‌یابد. همچنین، سازمان بهداشت جهانی (WHO) برای تحقق حقوق جنسی و همچنین سلامت جنسی افراد، ارائه دانش و اطلاعات مرتبط از طریق آموزش سلامت جنسی را ضروری می‌داند (سوندرام، ۱۳۹۷، ص ۳۳). استانداردهای سازمان جهانی بهداشت و مرکز فدرال آموزش بهداشت (BZgA)،

برای آموزش جنسی در اروپا (۲۰۱۰) توسط راتگزر (عضو انجمن IPPF و SoaAids Nederland) که از برجسته‌ترین سازمان‌های مردم‌نهاد در این زمینه است، برای تهیه بسته‌های آموزشی به کار گرفته شده است. این استانداردها، به هلندی ترجمه شده و با شرایط ملی تطبیق داده شده است و کاربرد گسترده‌ای دارد (کتینگ و لوانوا، ۲۰۱۸، ص ۱۳۳).

ارائه خدمات SRH و سلامت جنسی و تولید مثل، مطابق بسته خدمات ضروری IPPF است. هشت خدمت‌رسانی ضروری (SRH) مشاوره، پیشگیری از بارداری، ایدز و بیماری‌های مقاربتی، مراقبت از سقط‌جنین ایمن، زنان و زایمان، مراقبت‌های قبل از تولد و مشاوره پس از خشونت‌های مبتنی بر جنسیت است (همان، ص ۱۹۵).

اجرای برنامه آموزش جنسی در اغلب کشورها، از ۱۴-۱۲ سالگی شروع می‌شود. در برخی از کشورهای اروپای غربی مانند هلند، دانمارک، آلمان و بلژیک، از ۴ یا ۵ سالگی به بعد شروع می‌کنند (بانژور (Bonjour)، ۲۰۱۸، ص ۳). این دامنه سنی، به حسب فرهنگ در کشورهای مختلف متغیر می‌باشد.

با توسعه قوانین و بسته‌های آموزشی، که برای کشورهای مختلف تدوین شده، هنوز به دلایلی (فرهنگی / ملی) مخالفت گسترده‌ای با آموزش جنسی از سوی والدین و معلمان در برخی از کشورها وجود دارد؛ با این استدلال که این امر مخالف فرهنگ می‌باشد و جوانان را به سمت رابطه جنسی زودرس سوق می‌دهد (همان، ص ۴۱).

برای خویشتن‌داری و آموزش جنسی، می‌توان به برخی از راهبردهای دیگر، نظیر برنامه‌های فراگیر آموزش جنسی، برنامه ABC برای پیش‌گیری از HIV، راهبردهای خویشتن‌داری جنسی، عهد بکارت، بهترین دوست، عشق حقیقی منتظر می‌ماند، حلقه‌های نقره‌ای و سند زندگی خانوادگی نوجوانان، یا همان قانون عفاف، که در سال ۱۹۸۱ در کنگره آمریکا به تصویب رسید، اشاره کرد (عباسی، ۱۳۹۶، ص ۶۹).

از آنچه بیان شد، می‌توان گفت: ضرورت آموزش جنسی برای این جوامع قطعی شده است و برای جلوگیری از آسیب‌های مسائل جنسی، دست به پژوهش، تدوین سند، قانون و بسته‌های آموزشی می‌کنند. از آنجاکه پژوهش‌های انجام‌گرفته در هر کشوری، مبتنی بر فرهنگ و پایه نظری خاص آن محیط است، به دلایل علمی و فنی، نمی‌توان آن پژوهش را دقیقاً وارد فضای کشوری متفاوت با آن کشور نمود.

از این‌رو، پژوهشگران ایرانی نیز درباره تربیت جنسی مطالعاتی داشته‌اند که در یک نگاه کلی، به دو گروه تقسیم می‌شوند: گروه اول، پژوهشگرانی با ادعای مطالعه تربیت جنسی، براساس منابع اسلامی می‌باشند. گروه دوم، پژوهشگرانی که با نگاهی فرهنگی (با توجه به جامعه ایران)، موضوع تربیت جنسی را بدون لحاظ منابع اسلامی، مورد بررسی قرار داده‌اند.

از پژوهش‌های گروه اول، می‌توان به مقاله «تربیت جنسی»، که پیرامون اهمیت تربیت جنسی و اثرگذاری و اثرپذیری غریزه جنسی بر رفتار و شخصیت انسان نگاشته شده (ثابت، ۱۳۸۲) و مقاله «آموزش جنسی به کودک و نوجوان از دیدگاه اسلامی و مطالعات روان‌شناختی» (فقیهی، ۱۳۸۷)، که آموزش جنسی را از دیدگاه اسلام و مطالعات روان‌شناختی مورد بررسی قرار داده، اشاره کرد.

- پژوهش «شیوه‌های غیرمستقیم تربیت جنسی، در دوران کودکی و نوجوانی از منظر قرآن و حدیث» (امانی، ۱۳۹۴)، به گردآوری برخی روایات و ارائه شش راهکار، با استفاده از روایات پرداخته شده است.
- تحقیق «محتوای جنسی مناسب برای تربیت جنسی در کتب دوره متوسطه» (فرمبهنی فراهانی، ۱۳۸۳)، به تبیین محتوای جنسی مناسب برای کتاب‌های دوره متوسطه با استفاده از منابع اسلامی (ادعای نویسنده) پرداخته که به نظر این ادعا محقق نشده است.

از پژوهش‌های گروه دوم، می‌توان به مقاله «سلامت جنسی کودکان: مطالعه کیفی تبیین دیدگاه‌های والدین» (مرقاتی خوبی، ۱۳۹۲)، که بدون توجه به منابع اسلامی، با پژوهشی کیفی دیدگاه‌های والدین را درباره سلامت جنسی فرزندان تبیین کرده است.

- پژوهش «شناخت کنجاوی‌های جنسی کودکان: مقدمه بر آموزش و ارتقای سلامت جنسی آنان» (قربانی، ۱۳۹۴)، با تجزیه و تحلیل شناخت‌های جنسی کودکان و شناخت دقیق کنجاوی‌های جنسی‌شان، مبتنی بر فرهنگ، ساخت بسته آموزشی را اجتناب‌ناپذیر می‌داند.

- مقاله «بررسی و تحلیل ابعاد مختلف تربیت جنسی و مسائل اساسی مرتبط با آن» (اسلامیان، ۱۳۹۴)، به اهمیت تربیت جنسی، مواجهه فرهنگ‌های مختلف با این مسئله و ضرورت تنظیم درسی برای تربیت جنسی در مدارس پرداخته است.

- «مطالعه کیفی تجارب مادران از آموزش مسائل جنسی به دختران نوجوان؛ با تأکید بر عوامل فرهنگی» (عابدینی، ۱۳۹۵)، نویسنده تجارب مادران را از آموزش مسائل جنسی مورد بررسی قرار داده و تأکید دارد که تفاوت فرهنگی بین کشورها، در آموزش جنسی لحاظ شود.

پس از کنکاش در منابع و پژوهش‌های موجود و تجزیه و تحلیل آنها، گروه دوم، منابع اسلامی را در پژوهش‌های خود لحاظ نکرده، به‌علاوه در این‌گونه پژوهش‌ها، ادراک والدین مسلمان ایرانی در مورد تربیت جنسی بررسی نشده است. اما در پژوهش‌های گروه اول، اگرچه بر منابع اسلامی تمرکز کرده‌اند، اما در این‌گونه پژوهش‌ها همانند گروه اول، از بررسی ادراک والدین درباره تربیت جنسی غفلت شده است.

فهم و درک درست جامعه‌ای که می‌خواهیم برای آن درباره تربیت جنسی پژوهش، یا برنامه‌ریزی کنیم، بسیار

اهمیت دارد؛ چراکه اگر درک مخاطب از این مسئله شناخته نشود، در مقام عمل ممکن است با برنامه‌ریزی اشتباه، مسیر تربیتی کودکان و نوجوانان را اشتباه انتخاب و در نتیجه، آسیب جدی وارد کنیم.

تبیین تربیت جنسی از نگاه والدین معتقد به اسلام (که اکثریت جامعه به اسلام اعتقاد دارند، هرچند ممکن است در مقام تبیین، نتوانند این ادراک را توصیف و تبیین کنند) می‌تواند به پژوهشگران کمک کند تا درک مخاطبان آنها را از تربیت جنسی اسلامی بفهمد. افزون بر اینکه، این فهم می‌تواند دو گروه موافق و مخالف آموزش جنسی را در رسیدن به یک فهم مشترک کمک کند و بدانند که در چه قسمت‌هایی، با یکدیگر اختلاف و در چه بخش‌هایی، با هم اشتراک نظر دارند. در نتیجه، پس از مفاهیم‌ای که اتفاق می‌افتد، پژوهش‌ها می‌تواند مسیر واقعی و علمی خود را طی کند. به دلیل همین کمبود، محقق بر آن شد تا در این پژوهش، ادراک والدین مسلمان را نسبت به مسئله تربیت جنسی از منابع اسلامی بسنجد.

روش پژوهش

هدف این مطالعه، تحلیل تربیت جنسی اسلامی ادراک‌شده والدین است. برای دستیابی به این هدف، از روش کیفی تحلیل مضمون استفاده شد. تحلیل مضمون، تحلیلی است مبتنی بر استقرای تحلیلی، که در آن محقق از طریق طبقه‌بندی داده‌ها و الگویابی درون‌داده‌ای و برون‌داده‌ای، به یک سخن‌شناسی تحلیلی دست می‌یابد (عرب‌ورنوسفادرانی، ۱۳۹۶).

محیط پژوهش این مطالعه، مراکز تخصصی و حوزه علمی قم می‌باشد. نمونه، به صورت آگاهانه مبتنی بر هدف شروع شد. تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از هر مصاحبه، راهنمایی برای مصاحبه بعدی بوده و بدین ترتیب، نمونه‌گیری تا اشباع داده‌ها ادامه یافت. در این مطالعه، از ۸ مصاحبه استفاده شد که پس از آن، دو مصاحبه دیگر انجام شد که کُد جدید حاصل نشد و یا کدهای قبلی تکرار بود. ملاک انتخاب شرکت‌کننده در این مطالعه، داشتن تحصیلات حوزوی بود؛ چراکه هدف بررسی ادراک افراد از منابع اسلامی بود که این هدف، در افراد عادی به دلیل نداشتن اطلاعات دینی ممکن نبود.

برای بررسی ادراک افراد از منابع اسلامی، درباره تربیت جنسی باید جامعه آماری را انتخاب می‌کردیم و با نمونه‌گیری از آن جامعه، ادراک والدین را در مورد تربیت جنسی اسلامی می‌سنجیدیم. انتخاب جامعه در چند شکل قابل تصور است: اول اینکه، جامعه آماری را از عموم مردم انتخاب کنیم. در این صورت، احتمالاً چون درکی از تربیت جنسی ندارند، احتمالاً چیز زیادی برای ما حاصل نمی‌شد. دوم اینکه، جامعه آماری را از میان افراد دانشگاهی انتخاب می‌کردیم. در این صورت، با هدف ما از بررسی درک والدین از تربیت جنسی در منابع اسلامی، چیزی حاصل نمی‌شد؛ چراکه این جامعه درک ناقص از تربیت جنسی در منابع اسلامی دارد که به

تعبیری، درک درجه سوم از منابع اسلامی دارند. هرچند این گروه، برای بررسی درک تربیت جنسی در فرهنگ ایرانی، بدون تمرکز صرف بر منابع اسلامی مفید می‌باشند؛ چراکه اطلاعات آکادمیک و دانش عمومی این افراد، در این زمینه می‌تواند به پژوهشگر کمک کند.

در سومین حالت، باید سراغ اندیشمندان درجه یک اسلامی می‌رفتیم. در این صورت، هرچند اطلاعات دقیقی به دست ما می‌رسید، ولی با ادراک مورد تأیید عموم مردم ممکن است فاصله داشته باشد و نمی‌توانست نمایانگر کل جامعه اسلامی ایران باشد. لذا در چهارمین و بهترین حالت، سراغ افرادی رفتیم که دارای دانش اسلامی و یک تخصصی مجزا بودند تا بتوانند نسبتاً به سؤالات ما پاسخ بگویند و هم اینکه، با مردم عادی فاصله نداشته باشند. لذا از والدینی که دارای تحصیلات حوزوی و آکادمیک بودند، استفاده شد تا بتوانیم اطلاعاتی کسب کنیم که مطابق با واقعیت ادراکی جامعه اسلامی و با توجه به منابع اسلامی باشد.

بنابراین، معیار ورود به مطالعه، داشتن تحصیلات حوزوی بود. البته، نمونه مورد مطالعه از والدین متأهل دارای فرزند انتخاب شد که به سبک تربیتی اسلام اعتقاد داشتند و آن را در زندگی روزمره خودشان به کار می‌بستند. هدف ما بررسی ادراک و برداشت والدین در مورد تربیت جنسی فرزندانشان، با توجه به منابع اسلامی بود. هر جلسه مصاحبه، به‌طور متوسط یک ساعت بود. از همه شرکت‌کننده‌ها اجازه ضبط آگاهانه برای مصاحبه آنها گرفته شد و بر محرمانه بودن نام شرکت‌کنندگان تأکید گردید. زمان و جلسات مصاحبه، تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه یافت.

سؤالات به‌طور ساده و شفاف پرسیده می‌شد. هر سؤالی که برای مصاحبه‌شونده ابهام داشت، برای او شفاف‌سازی می‌شد. مصاحبه‌کننده، علاوه بر مطالعات قبلی، چند ماه روی موضوع تربیت جنسی وقت گذاشته تا به موضوع احاطه کاملی داشته باشد، تا اینکه سؤالات به‌طور روشن، مناسب با موضوع و خالی از سوگیری پرسیده شود.

فرایند پژوهش

۱. پیاده‌سازی: مصاحبه‌های ضبط‌شده کلمه به کلمه تایپ شدند؛
۲. خواندن متن مصاحبه‌ها و آشنایی با متن: متون موردنظر چندین مرحله بازخوانی شد تا فهم کلی از متن موجود به‌دست آید؛
۳. جداسازی متن براساس جملات، سطور یا پاراگراف‌ها: متون مصاحبه برحسب موضوع و محتوایی که ارائه شد، به‌صورت سطر به سطر، جمله به جمله و پاراگراف به پاراگراف، جداسازی شد؛
۴. استخراج کدهای مفهومی مرتبط با هریک از سطرها و جملات موجود در متن مصاحبه؛

۵. انجام مراحل سه‌گانه کدگذاری براساس روش تحلیل مضمون (تماتیک): ۱. مضامین پایه (نکات کلیدی و به‌دست‌آمده از متن)؛ ۲. مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) ۳. مضامین فراگیر (مضامین عالی دربردارنده اصول حاکم بر متن به‌مثابه کل) (عابدی جعفری، ۱۳۹۰).
نمونه‌ای از سؤالات مطرح شده در مصاحبه‌ها:

۱. لطفاً توضیح دهید که با شنیدن «تربیت جنسی» فی‌البداهه چه چیزی به ذهن شما می‌رسد؟
۲. منظور از «تربیت جنسی اسلامی» را توضیح دهید و بیان کنید که تربیت جنسی، با توجه به منابع اسلامی در نظر شما، چه معنایی دارد؟

۳. زمان شروع تربیت جنسی، از چه سنی است و چرا این سن را انتخاب کرده‌اید؟ توضیح دهید؟
۴. دیدگاه خود را درباره آموزش مسائل خاص جنسی به فرزندان در سنین مختلف توضیح دهید؟
برای ملاحظات اخلاقی پژوهش، از همه شرکت‌کنندگان داوطلب، رضایت‌نامه آگاهانه اخذ شد و به آنان اطمینان داده شد که مشخصات فردی آنها محرمانه خواهد ماند و شرکت در این پژوهش، برایشان هیچ‌گونه خطر و تهدیدی ندارد. همچنین، شرکت‌کنندگان از طول مدت مصاحبه، مدت پژوهش، روش به‌کارگرفته شده، فواید و زیان‌های احتمالی و نحوه گزارش نتایج آگاه شدند.

یافته‌های پژوهش

داده‌های جدول یک، ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه‌ها، شامل ۱۰ مرد متأهل (با میانگین سنی ۳۹ در محدوده ۵۲-۳۴ سال)، دارای فرزند می‌باشند که هم از تحصیلات سطوح عالی حوزه علمیه و هم دارای مدرک و تخصص آکادمیک می‌باشند. این نمونه، تسلط نسبی به منابع اسلامی داشتند و درک خود را درباره تربیت جنسی از منابع اسلامی بیان کردند.

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه

اسم مستعار	حوزوی	تحصیلات		تعداد فرزند
		دانشگاهی	سن	
میم. خاء	سطح ۳	کارشناسی روان‌شناسی	۳۶	۲
میم. شین	سطح ۴	ارشد فقه و حقوق	۳۷	۴
عین. شین	سطح ۴	ارشد روان‌شناسی	۴۵	۳
میم. عین	سطح ۴	ارشد اخلاق	۳۵	۲
سین. عین	سطح ۳	ارشد کلام	۳۵	۲
جیم. قاف	سطح ۳	دکتری فلسفه دین	۳۴	۲
خاء. الف	سطح ۳	دکتری علوم تربیتی	۳۸	۲
غین. ذال	سطح ۴	دکتری اخلاق	۵۲	۲

با پیاده‌سازی مصاحبه‌ها و کدگذاری متون مصاحبه، مضامین پایه استخراج شد و با توجه به مضامین پایه، چهار مضمون فراگیر «ماهیت، نیاز، آموزش و پرورش» و سیزده مضمون سازمان‌دهنده استنباط شد (جدول ۲).

جدول ۲: دسته‌بندی مضامین تربیت جنسی اسلامی از نگاه والدین

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
ماهیت	تربیت جنسی	پرورش جنسی / ضرورت‌های آموزش جنسی / سنجش ضرورت‌ها / جهت‌دهی غریزه جنسی / ایجاد زمینه تربیت / تربیت = زمینه‌سازی و پرورش و رساندن به مقصد است / اطلاعات مناسب سن / از بین بردن انگیزه‌های کژ کاری
	آموزش جنسی	آموزش کاربردی برای والدین / مقاطع سنی / توجه به نیاز / توجه به فهم / عدم فریب‌کاری / آموزش تدریجی و مرحله‌ای / در سنین مختلف مطابق فهم و نیاز فرزند / تشخیص والدین / مصون‌سازی / تفاوت‌های جنسیتی / جنسی نبودن آگاهی‌بخشی / شناسایی الگوهای ضد فرهنگ / سن تمیز
	محدودیت‌های آموزش جنسی	تفاوت فرهنگی / بافت فرهنگی / آموزش در سنین مختلف / آسیب به افرادی بی‌نیاز از آموزش / عدم ضرورت آموزش جنسی خاص در سنین پایین / شرایط عادی و بحرانی
نیاز	جنسی	سرشتی و ذاتی / غریزی / نیازی اساسی / ارضاء نیاز / مدیریت نیاز / پاسخگویی / کنج‌کاو‌های جنسیتی / شناخت نیاز جنسی / عدم سرکوبگری / پیش‌خواهی
	اجتماعی	روابط بین فردی / دوست‌یابی / مدیریت ارتباط / تفاوت‌های فردی / تعاملات اجتماعی / تنظیم روابط / کنترل چشم / خودمهارگری / پوشیدن دستگاہ تناسلی
	معنوی	چالش‌ها و تعارض‌های جنسی / احساس گناه / مدیریت الهی / لذت جنسی پلی برای لذات معنوی / انگیزه اساسی / خودسازی / بایدها و نبایدهای فقهی
	روان‌شناختی	کسب صمیمیت / استعدادیابی / شناخت‌دهی / خودشناسی / اولویت‌بندی نیازها / آموزش‌های دینی / هویت‌یابی
آموزش	والدگری	اختصاص آموزش سال‌های اولیه به والدین / تفکیک رختخواب فرزند از همجنس / آموزش عفت‌ورزی سنین پایین / ارتباط مؤثر / ارتقاء سواد رسانه‌ای / آموزش تربیت جنسی / پرهیز از رفتارهای تحریک‌آمیز / مسئولیت‌پذیری / پنهان بودن رابطه زناشویی / حیا بی‌جا
	مکمل	آموزش مربی / ورود شخص مکمل در نوجوانی (۱. معلم، ۲. روحانی محل، ۳. مشاور) با هماهنگی والدین / حساس نکردن فرزندان / الگودهی
موضوعات	عام	وظایف جنسیتی / خودکنترلی / حریم خصوصی بودن دستگاہ تناسلی / نظافت دستگاہ تناسلی / پوشش مناسب / سوءاستفاده نشدن / امراض تناسلی و مقاربتی / عفاف و حجاب / کارکردهای اولیه (دفع) / تغییرات فیزیولوژیک / تفاوت جنسیتی / بایدها و نبایدهای دینی / نداشتن تحریک جنسی / تفاوت‌های دو جنس / نامطلوب جلوه دادن نمایشگری اندام جنسی / توانمندسازی / مهارت‌افزایی
	خاص	عدم پوشش رسانه‌ای / هوشیاری والدین / حضور شخص ثالث / پاسخ‌دهی صحیح / متبادر به ذهن عموم / الزام نداشتن برای کودک و نوجوان / آموزش در حین ازدواج
پرورش	سلامت جنسی	ارتقاء آگاهی فرزندان / شناسایی زمینه‌های انحراف / انتخاب همسالان مناسب / فعالیت‌های روزمره / استعدادیابی / نیازهای شناختی و عاطفی / پیشگیری از کودکی / برنامه‌ریزی / ورزش / آموزش پرهیزگاری / داشتن خانواده سالم / تعادل / الگوهای مناسب / تفریحات سالم / تغذیه / لباس / ازدواج آسان و به‌موقع
	مهارت‌ورزی	عفاف / حیا / غیرت‌ورزی / تنظیم روابط جنسی / بستن آسیب‌ها / مدیریت فضای مجازی / روابط اجتماعی سالم / پیش‌آگاهی / تقویت اراده / جرئت‌ورزی

مضمون فراگیر «ماهیت»: این مضمون از سه مضمون سازمان‌دهنده تشکیل شده است:

۱. تربیت جنسی: این مضمون از کدهایی استخراج شد که والدین معتقد بودند تربیت جنسی به‌عنوان یک امر ضروری، با فراهم آوردن زمینه‌های تربیت، ارائه اطلاعات متناسب سن و از بین بردن انگیزه‌های انحراف، غریزه جنسی کودک را از سال‌های اولیه زندگی تا نوجوانی جهت‌دهی می‌کند تا اینکه فرد از کژکاری‌های جنسی مصون بماند.

۲. آموزش جنسی: این مضمون از کدهایی به‌دست آمد که والدین بر این باور بودند که آموزش جنسی، با تربیت جنسی متفاوت بوده و در مقام آموزش والدین، باید با توجه به نیاز و فهم فرزندشان، مصون‌سازی، تفاوت‌های جنسیتی را بدون فریب‌کاری در سنین مختلف و به‌صورت تدریجی، به فرزندانشان آموزش دهند. البته این آموزش، ماهیت جنسی و تحریک‌آمیز نداشته و ضرورتی برای آموزش مسائل خاص زناشویی در سنین اولیه وجود ندارد.

۳. محدودیت‌های آموزش جنسی: والدین برای آموزش جنسی، یک سری محدودیت‌هایی را بیان کردند و آن اینکه در آموزش جنسی باید بافت فرهنگی و تفاوت‌های حاکم بر آن بافت را مورد توجه قرار داد. به‌علاوه اینکه، آموزش جنسی مقوله‌ای تدریجی است که در سنین مختلف دنبال می‌شود و از آموزش مسائل خاص جنسی در سنین پایین باید اجتناب شود (جدول ۲).

مضمون فراگیر «نیاز»: این مضمون از چهار مضمون سازمان‌دهنده تشکیل شده است:

۱. جنسی: والدین نیاز جنسی را نیازی اساسی، سرشتی و غریزی دانسته که باید ابتدا درست شناخته شود و از دو طیف، برخورد سرکوبگری و زیاده‌خواهی اجتناب شود و برای ارضاء و پاسخگویی صحیح آن، مدیریت نیاز صورت گیرد.

۲. اجتماعی: چون انسان موجودی اجتماعی است و روابط او در قالب ارتباط با دیگران معنا پیدا می‌کند، والدین جنبه‌های اجتماعی تربیت جنسی را هم باید در نظر بگیرند که این مضمون، از کدهای استخراج‌شده از مصاحبه استنباط گردید. والدین بر این باور بودند که برای تربیت جنسی اسلامی، باید نیازهای اجتماعی فرزند را در نظر گرفت. از این‌رو، باید روابط بین‌فردی فرزندان مانند دوست‌یابی و تعاملات اجتماعی آنان مدیریت شود تا آنان بیاموزند که چگونه با رفتارهایی مانند پوشیدن و مخفی نگاه‌داشتن دستگاه تناسلی (در کودکی اولیه) و کنترل چشم و روابط با جنس مخالف (در نوجوانی)، به خودمهارگری و تنظیم روابط بین‌فردی دست یابد.

۳. معنوی: این مضمون، نشانگر این است که لذت جنسی تمرینی برای رسیدن به لذات بالاتر است. لذا فرد با مدیریت و تنظیم این نیاز، به تجربه‌ای متفاوت از درک لذات معنوی می‌رسد که درک آن، در صورت ولنگاری

جنسی قابل چشیدن نیست. به همین دلیل، فرد با چالش‌ها و تعارض‌هایی بین لذت جنسی و معنوی برخورد می‌کند که با خودسازی و رعایت باید‌ها و نبایدهای فقهی آن، فرد این انگیزه اساسی را به صورت معنوی و الهی مدیریت می‌کند.

۴. روان‌شناختی: والدین باور داشتند که برای مدیریت نیاز جنسی، فقط به تنظیم روابط غریزی جنسی نباید پرداخته شود، بلکه باید فرزندان را در خودشناسی، کسب صمیمیت، استعدادیابی، آموزش‌های معرفتی دین، هویت‌یابی و اولویت‌بندی نیازها کمک کرد (جدول ۲).

مضمون فراگیر «آموزش»: این مضمون از چهار مضمون سازمان‌دهنده تشکیل شده است. والدین معتقد بودند که در مضمون آموزش، فقط بحث آموزش جنسی نباید لحاظ شود، بلکه مقوله تربیت جنسی مسئله‌ای است که شامل موضوعات دیگری هم هست که در پژوهش‌ها باید به این چهار مضمون توجه شود و آن نقش والدگری و نقش شخص مکمل است. همچنین، به موضوعات عام و خاص تربیت جنسی باید دقت شود؛ چراکه قلمرو بیان این موضوعات با هم متفاوت‌اند. در صورتی که جایگاه نقش و موضوعات تبیین نشود، ممکن است آسیب جدی به تربیت جنسی فرزندان وارد شود. طبق کدهای استخراج‌شده از مصاحبه والدین، باید توجه کرد که نقش تربیت جنسی به کودک و نوجوان تقسیم شده است؛ به این صورت که در سال‌های اولیه فقط والدین ایفای نقش می‌کنند و در سن نوجوانی، چون مسائل خاص جنسی احتمالاً ممکن است مطرح شود، بهتر است از نقش مکمل (یا همان شخص ثالث که معلم، مشاور و روحانی محل می‌باشد) استفاده شود.

توضیح این چهار مضمون:

الف. نقش

۱. والدگری؛ این مضمون از کدهایی استخراج شد که والدین معتقد بودند آموزش سال‌های اولیه، اختصاص به والدین دارد. والدین باید چند کار به‌عنوان پیش‌زمینه تربیت جنسی انجام دهند که عبارت‌اند از: ارتقاء سواد رسانه‌ای و دانش تربیت جنسی خودشان، مسئولیت‌پذیری، ارتباط مؤثر با فرزند، پرهیز از رفتارهای تحریک‌آمیز در حضور فرزند، پنهان بودن رابطه زناشویی، آموزش عفت‌ورزی به فرزندان از سنین پایین و تفکیک رختخواب فرزندان هم‌جنس. والدین همچنین تأکید داشتند که در تربیت جنسی باید از حیاء بی‌مورد پرهیز کرده و در مواردی که نیاز است، شناخت فرزندشان را بدون بیان مسائل جنسی خاص، در مورد تربیت جنسی ارتقاء دهند. ۲. مکمل: والدین مصاحبه‌شونده معتقد بودند که در سن نوجوانی و نزدیک به جوانی، برخی مسائل خاص وجود دارد که لازم است شخص مکمل وارد عمل شود و آن افراد، ممکن است معلم، روحانی محل و یا مشاور باشند که با برقراری ارتباط مؤثر، می‌توانند برخی از مسائل را برای نوجوان تبیین کنند. البته حضور شخص مکمل، باید با نظارت و هماهنگی والدین باشد.

ب. موضوعات

۳. عام: والدین معتقد بودند که یک سری موضوعات مربوط به تربیت جنسی است که می‌شود آنها را به‌طور عموم و یا از طریق رسانه بیان کرد. این موضوعات عبارت‌اند از: حریم خصوصی بودن دستگاه تناسلی، نظافت دستگاه تناسلی، تغییرات فیزیولوژیک، امراض تناسلی و مقاربتی، سوءاستفاده نشدن، تفاوت جنسیتی، عفاف و حجاب، توانمندسازی و... (جدول ۲). البته والدین معتقد بودند که بیان کردن این مسائل رنگ و بوی جنسی خاص ندارد. لذا بیان آن به‌طور عمومی مشکلی ندارد.

۴. خاص: وقتی صحبت از تربیت جنسی می‌شود، متبادر به ذهن عموم مردم، آموزش جنسی مسائل خاص است که با نگاه والدین مسلمان، مسائل جنسی خاص را نمی‌توان به‌طور عمومی و رسانه‌ای بیان کرد. در مورد مسائل خاص، بهتر است والدین آموزش ببینند و این آموزش‌ها را زمانی که تشخیص دادند، برای فرزندانشان بیان کنند یا از شخص ثالثی کمک بگیرند که فرزندشان را در این مورد آگاه کند. البته پاسخ، باید برای نوجوان صحیح باشد و به سؤال از سر کنجکاوی او نیز پاسخ دهد. مهم اینکه، آموزش مسائل جنسی خاص برای کودکان و برای نوجوانانی که برایشان این سؤالات پیش نیامده است، الزامی ندارد (جدول ۲).

مضمون فراگیر «پرورش»: این مضمون از دو مضمون سازمان‌دهنده تشکیل شده است:

۱. سلامت جنسی: والدین معتقد بودند که در کنار آموزش، باید پرورش هم وجود داشته باشد. والدین غیر از مباحث تنوریک، کارهایی را در مقام عمل انجام دهند تا فرزندانشان سلامت جنسی داشته باشند. سلامت جنسی، با انجام و پیگیری موارد زیر به‌دست می‌آید: ارتقاء آگاهی فرزندان، شناسایی زمینه‌های انحراف، انتخاب همسالان مناسب، فعالیت‌های روزمره، ارتقاء نیازهای شناختی و عاطفی، پیشگیری از کودکی، برنامه‌ریزی روزانه، ورزش، آموزش پرهیزگاری، داشتن خانواده سالم، الگوهای مناسب، تفریحات سالم، تغذیه، لباس و ازدواج آسان و به‌موقع.

۲. مهارت‌ورزی: این مضمون از کدهایی استخراج شد که والدین معتقد بودند: در تربیت جنسی باید برخی از مهارت‌ها، مانند مهارت جرئت‌ورزی و داشتن روابط اجتماعی سالم را به فرزندانشان آموزش دهیم. همچنین، برخی از فضیلت‌ها مانند عفاف، حیا، غیرت‌ورزی و اراده را در فرزندان تقویت کنیم و با مسدود کردن راه‌های آسیب و مدیریت فضای مجازی، او را پرورش دهیم (جدول ۲).

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش، ادراک مبتنی بر منابع دینی والدین از تربیت جنسی اسلامی را مورد بررسی قرار داد که با پیاده‌سازی مصاحبه‌ها و کدگذاری متون مصاحبه مضامین پایه استخراج شد. با توجه به مضامین پایه، چهار مضمون فراگیر «ماهیت، نیاز، آموزش و پرورش» و سیزده مضمون سازمان‌دهنده استنباط شد. والدین در این پژوهش، ضرورت

تربیت جنسی را مورد تأکید قرار داده، معتقد بودند: بین تربیت جنسی و آموزش جنسی تفاوت‌هایی وجود دارد و آن اینکه آموزش در مقام نظر و بیان است که به‌طور تئوریک به فرزندان ارائه می‌شود؛ ولی تربیت به‌صورت عملی است که علاوه بر آموزش، دست او را گرفته و گام‌به‌گام با او هستیم و او را پرورش می‌دهیم تا از آسیب‌ها و انحرافات مصون بماند. همچنین، والدین معتقد بودند: مسائل خاص جنسی و زناشویی را لازم نیست برای کودکان بیان کرد. البته بیان موضوعات عام تربیت جنسی برای پرورش کودک لازم است.

والدین بر این باور بودند که اولاً، تربیت جنسی با آموزش جنسی متفاوت است؛ هرچند در برخی موارد، بین این دو مقوله مشترکاتی وجود دارد. نکته دیگر اینکه آموزش جنسی از سال‌های اولیه اتفاق نمی‌افتد، و آن چیزی که رخ می‌دهد، تربیت جنسی است. از این‌رو، والدین تأکید داشتند که آموزش مسائل خاص جنسی در دوره کودکی برای عموم نباید اتفاق بیفتد. ثانیاً، تربیت جنسی از سال‌های اولیه شروع می‌شود که بخشی از آن، پیشگیری است و بخشی دیگر، تبیین تغییرات فیزیولوژیک برای فرزند و پاسخ به سؤالاتی است که او از روی کنجکاوی می‌پرسد. افزون بر اینکه، در سنین اولیه کودک آموزش می‌بیند که مورد سوءاستفاده واقع نشود. در فرهنگ غرب، برخلاف نظر والدین در این پژوهش، برنامه جامع آموزش جنسی برای نوجوانان لازم است، تا در جلوگیری از ایندز و امراض مراقبتی آموزش‌های کامل را ارائه کند (رولف، ۱۹۹۹، ص ۹). این بدین معناست که رابطه جنسی از قبل در بین افراد، بنابر اصل آزادی ثابت شده است (مطهری، ۱۳۸۹ ص ۴۴) و فقط برای جلوگیری از بیماری‌های مقاربتی، آموزش جنسی ارائه می‌شود.

والدین در این پژوهش، آموزش مسائل خاص جنسی را در مدارس نه‌تنها آموزشی و مفید نمی‌دانند، بلکه آن را ضد آموزش و مخرب نیز می‌دانند. ولی در فرهنگ غرب، برای مثال در کشوری مانند پرو، ۸۹ درصد دانش‌آموزان بر این باور بودند که والدین آنها، از برنامه جامع آموزش جنسی در مدارس حمایت می‌کنند (یونسکو، ۲۰۱۸، ص ۶). آموزش جنسی در مدارس، برای والدینی که در فرهنگ غرب زندگی می‌کنند، امری پذیرفته‌شده و مطبوع است. درحالی‌که این پژوهش، بیانگر این است که والدین ایرانی با این موضوع، چندان کنار نیامده‌اند.

والدین نیز معتقد بودند: شروع تربیت جنسی از سن نوجوانی دیر است و در برخی موارد، پاسخگویی تربیتی والدین نیست. البته چنان‌که گذشت، هدف آموزش جنسی در فرهنگ و محیط اسلامی، با فضای غربی متفاوت است: در فضای غرب، تمرکز برنامه آموزش جنسی بر جلوگیری از بیماری‌های مقاربتی است؛ درحالی‌که در فرهنگ اسلامی، طبق گفته والدین در این پژوهش، آموزش جنسی با هدف خودکنترلی، خودتنظیم‌گری جنسی، سلامت جنسی و... است که البته جلوگیری از بیماری‌های مقاربتی، یکی از هدف‌ها در کنار سایر اهداف می‌باشد، ولی هدف اصلی نیست.

والدین نیز باور داشتند که نقش تربیت جنسی در سال‌های اولیه، بر عهده والدین است و در سنین نوجوانی، به دلیل رعایت شدن حریم بین والدین و فرزندان، لازم است برای بیان موضوعات خاص شخص ثالثی، که نقش مکمل دارد، والدین را برای طی شدن روند بهتر تربیت جنسی یاری رساند. در صورتی که در فرهنگ غرب، آموزش جنسی نوجوانان، بر دوش نظام آموزشی نهاده شده است و توجه کمتری به خانواده بود. برنامه جامع آموزش جنسی، باید برای دوران نوجوانی و حتی قبل از آن، مانند دوره ابتدایی، برای ارائه برنامه آموزش جنسی در مدارس برنامه‌ریزی شود (مانت‌گومری، ۲۰۱۸، ص ۳۲).

والدین در این پژوهش، موضوعات تربیت جنسی را در دو گروه متفاوت قرار می‌دادند:

۱. موضوعات عام که آنها را می‌توان به صورت عمومی و رسانه‌ای برای همه بیان کرد؛

۲. موضوعات خاص. این موضوعات بیان مسائل خاص جنسی است که طرح آنها در فضای عمومی، رسانه‌ای و مدرسه توسط والدین توصیه نمی‌شود. طبق نظر والدین، آموزش جنسی در منابع اسلامی، بر دو جنبه موضوعات عام و خاص تمرکز دارد. ولی آموزش جنسی در نظام آموزشی غرب، فقط بدین منظور تدوین شده است که نوجوانان از بیماری‌های مقاربتی، نظیر ایدز محافظت شوند.

والدین در این پژوهش، باور داشتند که برخی سوالات فرزندان از روی کنجکاوی است و پاسخگویی در حدی لازم است که کنجکاوی آنها را ارضا کند. از این رو، نیازی نیست والدین کنجکاوی کودک را تحریک کنند، تا او دنبال دانستن بیشتر از مسائل جنسی برود که این خود ضد آموزش است.

منابع

- ارسطو، ۱۳۸۱، *سیاست*، ترجمه حمید عنایت، تهران، علمی و فرهنگی.
- اسلامیان، زهرا و همکاران، ۱۳۹۴، «بررسی و تحلیل ابعاد مختلف تربیت جنسی و مسائل اساسی مرتبط با آن»، مجموعه مقالات نهمین همایش ملی اشراق اندیشه مطهر، *خانواده و تربیت جنسی*، ص ۳۲۴-۳۰۳.
- امانی، نیره، ملاحسینی، عاطفه، ۱۳۹۴، «شیوه‌های غیرمستقیم تربیت جنسی در دوران کودکی و نوجوانی از منظر قرآن و حدیث»، مجموعه مقالات نهمین همایش ملی اشراق اندیشه مطهر، *خانواده و تربیت جنسی*، ص ۲۱۷-۱۹۹.
- ثابت، حافظ، ۱۳۸۲، «تربیت جنسی»، *معرفت*، ش ۶۹ ص ۱۰۱-۱۰۵.
- دیس، موریس، ۱۳۵۶، *مراحل تربیت*، ترجمه علی محمد کاردان، تهران، دانشگاه تهران.
- راسل، برتراند، ۱۳۸۷، *زناشویی و اخلاق*، ترجمه ابراهیم یونسی، نشر الکترونیکی.
- سوندرام، وانیتا، سانتسون، هلن، ۱۳۹۷، *دیدگاه‌های جهانی و بحث‌های اساسی در رابطه با آموزش جنسی و روابط* (نگاهی بر مسائل جنسیت، گرایش‌های جنسی، کثرت‌گرایی و قدرت)، ترجمه سجاد حاتم و هادی دهقانی، مشهد، ارسطو.
- عابدی جعفری، حسن و همکاران، ۱۳۹۰، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، سال پنجم، ش ۲، ص ۱۹۸-۱۵۱.
- عابدینی، الهه و همکاران، ۱۳۹۵، «مطالعه کیفی تجارب مادران از آموزش مسائل جنسی به دختران نوجوان با تأکید بر عوامل فرهنگی»، *اصول بهداشت روانی*، س ۱۸، ص ۲۰۲-۲۱۲.
- عباسی، مهدی، ۱۳۹۶، *الگوی تنظیم رفتار جنسی با رویکرد اسلامی*، قم، دارالحدیث.
- عرب‌وزرنوسفادرانی، مصطفی و همکاران، ۱۳۹۶، «تأثیرات اختلال خلقی دوقطبی مردان بر روابط زناشویی از دیدگاه همسر: یک مطالعه کیفی»، *خانواده پژوهی*، سال ۱۳، شماره ۵۱، ص ۳۸۸-۳۷۵.
- فرمپینی فراهانی، محسن، ۱۳۸۳، «محتوای جنسی مناسب برای تربیت جنسی در کتب دوره متوسطه»، *دانشور رفتار*، س ۱۱، ش ۹، ص ۱-۱۴.
- فقیهی، علینقی، شکوهی‌یکتا، محسن، و اکرم پرند، ۱۳۸۷، «آموزش جنسی به کودک و نوجوان از دیدگاه اسلامی و مطالعات روان‌شناختی»، *تربیت اسلامی*، س ۳، ش ۷، ص ۵۱-۸۰.
- قربانی، مهسا، و همکاران، شناخت کنجکاوی‌های جنسی کودکان: مقدمه بر آموزش و ارتقای سلامت جنسی آنان، *آموزش بهداشت و ارتقاء سلامت*، س ۳، ش ۳، ص ۲۰۱-۲۱۰.
- مالیتوفسکی، برانیسلاو، ۱۳۵۲، *میل جنسی و فرونشانی آن در جوامع نامتمدن*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، کتاب‌های سیمرغ.
- مرقاتی خوبی، غفت‌السادات، ابوالقاسمی، ناریا، و محمدحسین تقدیسی، ۱۳۹۲، «سلامت جنسی کودکان: مطالعه کیفی تبیین دیدگاه‌ها والدین»، *مجله دانشکده بهداشت و انیستیتو تحقیقات بهداشتی*، دوره ۱۱، ش ۲، ص ۶۵-۷۴.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۸۹، *اخلاق جنسی در اسلام و جهان غرب*، تهران، صدرا.
- Allen L, Rasmussen, M. L, 2017, "the Palgrave Handbook of Sexuality Education" London: Springer Nature.
- Bonjour, M & Van Der Vlught, I, 2018, "Comprehensive Sexuality Education" Netherlands, Rutgers.
- Ketting E, Lvanova O, 2018, "Sexuality Education in Europe and Central Asia: State of the Art and Recent Development" European Network, IPPF EN.
- Montgomery, P. Knerr, W, 2018, "Review of the Evidence on Sexuality Education; Report to inform the update of the UNESCO International Technical Guidance on Sexuality Education" France, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization(UNESCO).
- Roleff, I. Tamara. L, 1999, "Sex education", San Diego, Calif.
- Rus, G. (2000). Sexual Health. New York. Hal-Jack Publishing Co.
- UNESCO, 2018, "Facing the facts: the case for comprehensive sexuality education" https://en.unesco.org/gem-report/sites/gem-report/files/CSE_references.pdf.